

ԲՈՒՇՔԻՆ ԵՒ ՄԻՑՔԻՆՎԻԶ

— 0 —

Այս միեւնոյն տարուան մէջ այլա ցեղը տօնաց իր երկու մեծ բանաստեղծներուն յիշանալը փետրուարին Բոլոնիացիք Միցքիւնիւնին յիշատակը հանդիսաւորեցին ։ այս վայրկեանս Բուշքիւնի անունը կը պահն ծաղնեն ։ Երկու համացեղ բանաստեղծները համաբարդ չնդան ։ կը պատկանէին ցեղին երկու գլխաւոր ճիւղերուն, եւ այդ երկու ճիւղերը մոլեցին մրցակիցներ էին ։ Բուշքիւն կը ներկայացնէ այն ճիւղը որ մրցմանը մէջ յաղթական ելաւ ու միւսին տէրն ու բանաստեղծը հաղթեց ։ Միցքիւնի գերազանց արտայայտութիւնն է յաղթուած ճիւղին հանձարին ու տառապանքին ։ Ու թէպէտ որս բանաստեղծը շատ աւելի աղմկալից, ընդարձակ ու երկարատեւ տունաւորում մը կ'ունենայ, լին ճերթողին յիշանալով, իր խղճուած ու վեհ պարզութեամբ մէջ այլապէս նշանակալից էր եւ թուէր ։ Բուշքիւն մարդկութեան համար ուրիշ բան չէ բաց ինչ նուր արուեստագէտ մը, որուն երգին մէջ ժողովրդի մը զգայութիւնը նոր կը սկսի կազմակերպուիլ ։ Միցքիւնի կը մարմնաւորէ մեծ դժբաղդ ժողովրդի մը դիւցազնական ծաւր ։ անոնէն հօգը ընդարձակապէս խառնուած քնքերէն մէկուն մէջ արտայայտուած ։ Մեզի չափաց համար ու եւ է վարպետական լի չէ երկու անուններուն միջեւ մեր նախընտրութիւնը որոշելու համար ։ Բուշքիւն մեզ կը շահագրգռէ իրեն մին այս դարու տառ-քանտաղծութեան, եւ մեր սրտին մէջ ամենէն կաթողին անկիւնը մեր ազգային ճերթողներուն անմիջապէս քովը իրեն պիտագոյն երգիւն մարտիրոս ժողովուրդներուն ։

Ինչ բանաստեղծին յիշանալով կատարուեցաւ ոտանկանական ամենախիստ հսկողութեան տակ ամենանշայնորդ սեղմումներով ։ Քրաքովոյ մէջ արձանին բացուամբ արգիլուած էր ու եւ ճառ արտասանել ։ Բոլոնիացի դրաւէտներու խումբ մը գնաց անխռով ծածկոյթ վար առաւ արձանին վրայէն, ու խռուած բազմութիւնը, լուռ ու մունջ, զպտուած յուզմանքով մը դիտեց պայտուած բանաստեղծին զէմը եւ յիշեց անիծուած օրերը զորան երեց ։ Բուշքիւն բանաստեղծի փառաւորում տեղի կ'ունենայ կառավարութեան հովանաւորութեան տակ, ամենէն պաշտօնական հանդիսաւորութեամբ ։ Եւ բանաստեղծի մը յիշատակին համար չկայ աւելի ազարտող, աւելի երկրպիտ պատիւ, քան բանաստեղծական կառավարութեան մը մեծարանքը ։ Եւ որս կառավարութիւնը, որ Բայթոյի յոբելեանին առթիւ այնքան ցուրտ

ու նոյնիսկ թիւում զէմ մը ցուցուց, իր այս ծայրայեղօրէն փութկուն ու պոռոտ խանդավառութեամբ զոր կը շաղկէ Բուշքիւն յիշատակին առջեւ, ցաւալի կերպով կը շնչաւ այն ամբողջ անկորէն ազգայնամոլական, գրեթէ կատարական գոյնը որ կը գտնուի Բուշքիւնի գործին մէկ մասին մէջ ։ Բուշքիւն Նիքոլա Ա. ի պարտապանալը եղաւ, արքունիքի բանաստեղծի դերը ընդունեցաւ, «տառակալ տիգրապալատութեան» երգիւր դարձաւ, ու մինչեւ արեւելուայ Բոլոնիային եւ անոր կարեկից Ֆրանսային երեսին՝ առաջական դանձը զօրութիւնը ջատագովելու չափ յատալ գնաց «միջոցաւոր» աղմուկ, ժողովրդական ճարտասաններ, կը գրէր Ֆրանսայի լեհաստեղծներուն ուղղութեան ճերթուածն մը մէջ ։ Ինչո՞ւ ։ Բանագրանք կը սպառնայ Բուշքիւնի արտայայտութիւնը, ինչ է որ ձեռք բերակ' անցնէ Լիթուանիայի խռովութիւնները, ինչէ՞ք ։ Ասի Սլաւներու ներքին վէճ մըն է, ինչոր մը զոր դուք չէք կրնար լուծել ։ Երկար առնէն ի վեր այդ ժողովուրդները կը պայքարին . . . մէկէն աւելի անգամներ անոնց կողմէ կամ մերը մարտիկ տակ գլուխ ծռել ստիպուեցաւ ։ Ո՞վ յաղթական պիտի ելլէ այս աշուտ կրիւն ։ ամբարտաւան Լե՞ր թէ հաւատարմի միւսը ։ Սլաւ առաւելները ոռոսական ծովուն մէջ պիտի երթան հալիւն թէ այդ ծովը պիտի չորնայ ։

Սակայն Բուշքիւն լույ չովէն մը չէր, նոյն իսկ իրականապէս ընաւ երբեք չովէն մը չէր ։ պաշտօնական խանդավառութեան կը միանան այս վայրկեանս Բուշքիւնի մտաւորական դասակարգին յաղթանքի արտայայտութիւններ ։ Եւ նետաքրքրալարծ վէճ մը ծագած է պահպանողական ու ազատական կուսակցութիւններու միջեւ որոնց իւրաքանչիւրը Բուշքիւն կ'ուզէ իրենը համարել ։ Բուշքիւն «բանաստեղծ» մըն էր ամէն բանէ առաջ, եւ առաջին աւրուեստագէտը եղաւ որ ոռոսներէն լեզուն ողորկեց, դրական գործիք մը դարձուց ։ Այդ չովէնի դերը կատարեց ստիպմամբ, պարտադանքէն բնագաւառուած, առանց անկեղծութեան, խառնուածքով ու դատարարական թիւմը ազատամբ մըն էր, զպորտին մէջ անաւ Ֆրանսայի տան անուեւելի երբորդ դարու հեղինակներով եւ իր առաջին փորձերուն մէջ Անտուէ Շէնիէի նմանողութեամբ Ազատութեան ուղղութեան դեղծունի յորինած էր ։ նոյն իսկ մասնակցած էր ազատական դադանի ընկերութիւններուն որոնք որս երիտասարդութեան մէջ կազմուեցան 1812ի Նաքոլոնիան ցնացուէն յետոյ եւ որոնք պիտի յանգէին 1825ի յեղափոխութեան ։ հրատարակած էր բազմաթիւ հակակառավարական պարտապարտ ու երգիծանքներ ։ իր ընկերներէն շատերը Սիպերիա արտուղեցան, ուրիշներ մահուան դատապարտուեցան, եւ Բուշքիւն ազատուեցաւ Կովկաս ։ հին Պայրենի բանաստեղծութիւնները ճանչցաւ ու, անոնց ազդեցութեան տակ, ապրտամբ անհաւատ ճերթուածներ շարադրել

սկսում։ Գովկասի կառավարչապետը Բեդերս-
պուրի գանգադատ յայտնեց անոր մասին, եւ
Բուշքին հնաացուեցաւ նախ իսկ Գովկասէն ու
զրկուեցաւ Բաքով, իր հօրը կալուածին մէջ,
ուր զինքը փակեցին, ու եւ չյարաբերուի թէնէն
ո եւ չմիջապա ըն իողուած։ Կենցաղամու ու
անհնազապաւ Բուշքին չկրցաւ հանդիսեի
այդ բանոր կիսանքը, ու անկից ազատելու
համար յանձն առաւ տեսակ մը «մեղադարձի»
զրկել Զարին, որով կը խոտաւոր «իւր կար-
ծիքներով չհակառէ ընդդէմուած կապուաւոր-
քին» եւ երգում կուտար ոչ մէկ դազումն ըն-
կերութեան չմասնակցելու, նիքոյաւնի, ըն-
դուեցանցաւ աղերսապէր, ներքի Բուշքին,
զայն Մոսկուա բերել տուաւ, եւ որոյնց, —
ահալել չնորս—որ անոր գրաքննիչը ինքն իսկ
պիտի ըլլար։ Եւ յանձնեաւ Բուշքին ստիպուած
եղաւ իր բոլոր գրածները՝ հրատարակելէ ա-
ռաջ՝ կայսեր ցուցնել, որ կը ջնջիլ անոնցմէ
ինչ որ անհաճոյ կը թուէր իրեն, Այս սեղմիչ
ու նուազացուցիչ կազմութիւնը ճնշեց Բուշ-
քինի միտքը եւ առաւազեցուց զինքը։
Երբ 1829ին ուսում-թրքական պատերազմը
ծագեցաւ, Բուշքին իրեն վրեժակուած կեան-
քով զգուած ու գանաւ, արկածախնդրական
մղում մը ունեցաւ պատերազմի դաշտը նե-
տուելու, փախաւ Մոսկուայէն կովկաս
ու անկից անցաւ Տաճկաստան, ռուսական բա-
նակը անգամ մը թուրք զինուորին պաշա-
րուեցաւ, ու քիչ մնաց մեռնէր անոնց ձեռքը,
եթէ իր քարակամները չփութային զինքը
ապստիլ։ Պատերազմին աւարտէն յետոյ պար-
տաւորուեցաւ Ս. Բեդերսպուրի դառնայ, ուր
դարձեալ իր կեանքը եւ գրուածները ամենա-
խիտ հակողութեան ենթարկուեցան։ Մինչեւ
իսկ գաղտնի ոստիկանութեան պետը անոր կը
ցուցնէր այն ուղղութիւնը որով պէտք էր
գրէր։ Բուշքին, ազնիւ բայց թույլ խառ-
նուածք, մէկ քանի անգամ հետեւեցաւ այդ ու-
ստիկանական մուսային ներշնչմանը։ «Փայլէ՛
ուրեմն, կ'երթէ Ս. Բեդերսպուրի փառաբանող
քերթուածի մը մէջ, ո՛վ քաղաք մեծն Պետ-
րոսի, եւ տեւէ՛ մինչ անդրդրելն ինչպէս
նոյն ինքն Ռուսաստանը թող յաղթահարուած
տարրերը նայաւին քեզի հետ։ Մինչամառ
կան ծովուն կոտակները թող իրենց առեկա-
թիւնները, իրենց վազելի պարտութիւնները
մոռան։ Իրենց անտոի մոլեգնութիւնները
Պետրոսին յաւերժական ջուրը վրդովելէ թող
զաղչին։»

Կերպարան յանձն առաւ արքունի անենկա-
պետի պաշտօնը զոր կայսրը իրեն տուաւ եւ
եղաւ տեսակ մը մանկալիկ, աղետակամենե-
րու ընկերութեան մը մտական արհամարհան-
քին ենթարկուած։ Զափաշանց ջղոռացած այս
անաբոյ կազմութիւնէն, որ մը կասկածեցաւ իր
կտրու վրայ, մեղամարտի հրաւերեց Եւթիմի
անուն Փրանսացի մը զոր իր կտրու տարփա-
ծաւն կարծեց, եւ անոր զնգակէն մեռաւ։
Կայսրը բերել տուաւ անոր բոլոր անտիպ

գրութիւնները եւ անոնցմէ ջնջեց ինչ որ վը-
նասակար նկատեց, ...

Դժբաղդ, քաջջախտուած կեանք մը, յոշո-
տուած, բռնաբարուած տաղանդ մը, ահա ինչ
որ եղաւ Բուշքինը։ Անպէս որ այդ «շովէն»
կարծուած, «շովէն» երեւնալու բռնադատուած
բանաստեղծը զոհ մըն էր բռնութեան, եւ ա-
ւելի ապաւ պարծաններու մէջ, ինչէ կտրուաւ
արասպանել ինչ որ անհիգծօրէն կը զգար,
ապահովալէն ամենէն խաղաղաւ երգչինդէն
մէկը պիտի ըլլար քրտաբռնաբարութեան։ Իր լուս-
գոյն էջերը նորէն անոնք են որոնց մէջ, թէեւ
զսպուած, թէեւ սքողուած, ազատական
ձգտումներ թարգմանուած է։ Ատոր համար է
որ Ռուսիոյ ամենէն ազատական ժողովրդը
կը մասնակցին Բուշքինը փառաբանելու գոր-
ծին։ Ուրիշ կարեւոր պատճառ մը որ Բուշ-
քինը սիրելի կը դարձնէր բողմանցակ ուս-
ժողովրդին, աս անծոխելի իրողութիւնն է
որ Սենիսինի քերթողը ճշմարտ ուսու գրա-
կանութեան ուսման իրան եղաւ եթէ ոչ հինա-
գիրը, ու ուսու գրական լեզուն ստեղծողն ու
մէկ հարուածով զեղարուեալական բարձրա-
գոյն կատարելութեան հասցնողը։ Մինչեւ
ժողովրդի եւ Բուշքին, ուսու գրականութեան
թիւր Ֆրանսականին ստեղծողն ու անհնազապա-
նամարտութիւնը որն էր ժողովրդի ուրուս-
գծած էր, իր պաշտօնիցով, իսկականապէս
«ուսու» բանաստեղծութեան մը նախաստեղ-
կներ։ Բուշքին, կրած ըլլալով հանդերձ
Ֆրանսական գրականութեան ու յետոյ ճառ-
նաւորապէս Պալլարեան բանաստեղծութեան
խորին ներգործութիւնը, կըցաւ, ազգուած
կը գեղջուկ դասակէն որ հեջեակները կը
պատմէր իրեն, եւ իր թափառալքիկ
կեանքին մէջ ուսու ժողովրդին հետ ուղ-
ղակի չփայտն մտնելով, ընդշմարել այն
ուրոյն հոգին, ուրոյն հրապարը, ուրոյն
գեղեցկազգիտութիւնը որ կար այդ ժողովրդին
մէջ թաղուէ։ Իր գործերուն միւ մասը,
ձեռով մանաւանդ, չափազանց համեմատական
են, այն չըջանին եւրոպական ուսմանիկ
բանաստեղծութեան ռուսական ցուցցումը
կը ներկայացնեն։ Բայց նիւ թերը ուսու ժող-
վրդական աւանդութիւններէն, ազգային պատ-
մութիւնէն, կամ տեղական բարբերէն առնուած
են, եւ, տեղ տեղ, մասնաւոր գոյն ու շնչառեցող
զգայնութիւն մը կը սկսի նշուել, որ
արդէն արալոյցն է «ուսու հոգին»։ Նիքոյա
կոկող, որ ուսական գրականութեան ճշմա-
րիտ հինադարը եղաւ, կը խոտովանի թէ
իւ համարն գաւա չնորսի Բուշքինը օրինակէն
ու մասնաւոր անոր խորհրդաբերութեան։ Բուշ-
քին, իր իր կաղ մը բանաստեղծութիւններով
ու մասնաւոր մէկ քանի տեղային կեանքին
քաղաւ միջակներով, հողը պատրաստեց
ռուսական իրապարտութեան, որ հոկոյն
յետոյ, պիտի տար աշխարհաւ այն երեւ
հակաները որ կը կոչուին Տասնաթիւթեր,
Թուրկիներն ու Թալիսիոյ։

ները, այլ եւ անոր անհատաբարութեանը, Միջքեիվիչ գիտակից արուեստագէտ մը չէր ինչպէս Նէլլ մը կամ Գեօթէ մը, եւ իր գործերը անհաշակութեանն էր, երկարաբանութեանն էր զգուշ չին, Հրաբուխը, իր ժայլակեցողացած ոսկի բոցիւրուն հետ, միանգամայն թափած է զբնականաբար ահագին ղեգ մը տեւեալ քարերու, հողի կոչող զանգուածներու, ու լավայի, որ չորնաւով՝ կը տեղեւայ, Բայց հրաբուխ մըն է ան եւ ունի այն գեղեցկութիւնը զոր հրաբուխները միայն ունին: Նոր ժամանակներու քանաստեղծութեան մէջ ոչինչ կարելի է գտնել որ հաստաբի այն աւելին կրակոտութեանն ու փայլին, այն թոյլի բարձրութեանն ու զօրութեանն զոր Միջքեիվիչ կը ցուցնէ Փարիսին, Շալվարիսին, Խրիլի հնչեակներուն մէջ, որոնցմով վաղեմի արար բանաստեղծութեան կայծակը արթնցուց, ու նախանայրեռութեան արտակարգ միաստեղծութեան մէջ, որով նայեցողուն ու եզերէ լինեցողուն որոտումը վերնչեցուց, եւ Լեն Ուլասաւորներու Գրիքին մէջ, ուր նոր աւետարանի մը յեղոր լսելի ըրաւ:

Միջքեիվիչ մեծ նմանութիւն ունի Արեւելիք երգիչներուն, մասնաւորապէս երբայն իր մարգարէներուն հետ, ոչ միայն պատկերայից ու աւելնող քնարեղութեանը համար որով իր բանաստեղծութիւնը կը բնկնի, այլ մասնաւորապէս տեսակ մը միտութեան հայրենասիրութեամբ, որ Աստուծոյ, Հայրենիքին ու Արդարութեան սէրը իրարու կը խառնուի: Միջքեիվիչ կը վերաբերէր ժողովրդի մը որ Հանձնարարն ու Տառապանքին կրկին սրբազնութիւնը ունէր. ըմբռնեց որ այդ ժողովուրդը Ազատութեան գաղափարը կը ներկայացնէր՝ ընդդէմ ռուս զօրութեանն որ Բռնապետութիւնը կը խորհրդապատկերէր իր աչքին: Բանոր մէջ, աքաղի մէջ, պանդխտութեան մէջ սորվեցաւ մեծ ատելութիւնը Բիրտ Ուփին, ու իրեն թուեցաւ թէ լին ժողովուրդը, որ ազատութեան գաղափարին համար մարտիրոսանալու կը դատապարտուէր: ճակատագրական պաշտօն մը ունէր կատարելու՝ ազգերուն ու ժողովուրդներուն մէջ, ինչպէս որ Մարգարէները կը հաւատային թէ Խրալէի ժողովուրդը, հայածուած ժողովուրդը բայց Աստուծոյ ժողովուրդը, պաշտօն մը ունէր ազգերուն մէջ, —այն է տապալել ամբարշտութիւնն ու անարդարութիւնը, եւ յաղթական գաղճնել Արդարութիւնը եւ Ճշմարտութիւնը: Նախանայրեռ զմայլելի Բանանան իր տեսիլքին մէջ լին ազգը կը տեսնէ իբրեւ մեծ մարտիրոս որ կը տառապի մարդկութեան փրկութեանը համար, իբրեւ Քրիստոսը ազգերուն: «... Ամբողջ Ներուպան իմ ազգս տանջաբար կ'առաջնորդէ... կը ծաղիկ զայն... «Դատարար... Հոն կը կեցրնեն անմով Դատարարին մէջ, անսիրտ վկաներ միայն կը տեսնեն, ու անհողի դատաւորներ... Եւ անա թաղաւորները գոչեցին: —Թող դատաւարատի եւ տանջանքի երթարկուի. անոր արեւնը թող

մեր ու մեր զաւակներուն գլխուն ինչայ. խաչեցէ՛ք Մարիամին Որդին՝ Թող Բարաբասները արձակուին. խաչեցէ՛ք, համարձակեցաւ ձեռք վերցնել Կեանքի թագին... » Ահա թաղաւորները բռնեցին, կաշկանդեցին զայն. անա զայն աշխարհ կը ցուցնեն՝ մարմինը հեղնութեանը խոցողութեամբ, ճակատը արկնոտ փուշերով պսակուած... Ուայր իր բազորները փութալով Ներստայի վրայ կը տարածէ. կաղնուած է երեք չորացած ժողովուրդներ, որոնք երեք կարծի փայտի կտորներու պէս են... Ահա կը գամեն զայն, անա իմ ազգս փրկչական զանգ մը վրայ ելաւ... ու Մայր-Ազատութիւնը, անոր ոտքին տակ կանգուն, արտասուալից աշուրները վեր կը վերցնէ... »

Լեն Ուլասաւորներու Քիլըր այս գաղափարին ընդաշխուսն է. «Հաւատքն Ազատութիւն» կ'երգէ բանաստեղծը, եւ կը հաւատայ թէ լին ժողովուրդը, որ իր պղծուած հայրենիքէն հեռացած՝ աշխարհիկ չոր անկիւնը տարաբողոքած է, իր դիւցազնական մարտերը սուրճեմարը կոչուած է ստրկացած կուրացած կաշկանդուած մարդկութեան մէջ տարածել այդ երկու լուսաւոր գաղափարները, որոնք իրեն եղբայր կը թուին, անաթանիլի կ'երեւան:

«... Յիսուս Քրիստոս ըսաւ. «Այն որ իմ ետեւէ կուգայ, պէտք է որ իր հայրն ու մայրը թողու, եւ սիրող քաղութեամբ զինէ: Ահն ուխտաւորը կ'ըսէ. «Այն որ Ազատութեան ետեւէն կ'երթայ, պէտք է որ իր հայրենիքը թողու եւ իր կեանքը վտանգի զնէ:

«Որովհետեւ այն որ հայրենիքը կը մնայ եւ ստրկութեան կը հանդուրժէ կեանքը ապահովելու համար, կեանքն ու հայրենիքը միանգամայն պիտի կորսնցնէ, եւ այն որ հայրենիքէն իրեքը կը կաքորէ՝ իր կեանքը վտանգելով ազատութիւնը պաշտպանելու համար, հայրենիքը պիտի փրկէ եւ յաւիտեան պիտի ապրի »

Իր «հաւատք»ը ոչ մէկ անշուքութիւն չունի պաշտպանութեան, ճշդողական եկեղեցիին հետ, որ բռնութեան նեցուկը կը գտնայ Այլ հաւատքը զգացումէ կը ծնի եւ ոչ թէ պայմանադրութիւնէ կը, ու շատ աւելի կը մօտեան յեղափոխական բողոքին քան պահպանողական օրհներգին: Միջքեիվիչ կը հաւատայ Հոգիին, որովհետեւ զայն կը կարծէ աղբիւր գեղեցկութեան, աշուտութեան, բարութեան, ընդդէմ նիւթին որ իրեն համար չարութիւնը, թանձրութիւնը, խաւարն է. կը հաւատայ Աստուծոյ որովհետեւ կը կարծէ որ ան գերազանց սկզբունքն է արդարութեան, եւ ինչպէս Մարգարէները, որոնք թաղաւորներուն զէմը կը ցցուէին իրենց արտամտութեան մէջ զրահուած ու անոնց բռնամտութիւնը, վայրագութիւնը, անզգամութիւնը կը քարկոծէին, որոնք Աստուծոյ իսկ զոգը կը քառնային, կը իրաւիքին զայն արթննալու թմրութեանն ու մարդոց

մէջ տիրող Չարք սպանանելու փութակ, Միջքի-վին կ'որոտայ Ջարերու մահաբող զօրութեանը դէմ զոր կը նկատէ իբրեւ մէկ արտայայտու-թիւնը Ստատսին, վիթխարի խոշորոտ մը համամարտկան եղբայրութեան հաստատմանը ու զառանցող կատաղութեան շուարած ու խն-թեցած յուսահատութեան վայրկեանի մը մէջ, (Պոնրատին վսեմ մենայնառութիւնը), Աստուծոյ երեսն ի վեր իր զարմանքը, իր վրդովմանը, իր զայրոյթը աղաղակելու կը յանդգնի «Մուտ խօսեցաւ այն որ թեք Սէր անուանեց, դուն իմաստութիւն ես միայն... Աշխարհը մտքերուն ձեռքը ձգեր ես ու կը թողուն որ արտերը յա-ւտեանական ամբողջութեան մը մէջ հիւժիւն...»

Միջքեիվին գրեթով չբաւականացաւ. չափա-զանց համազուած էր իր զգացածին ու մտածածին որպէսզի երգերով գովանար. ուղեց որ հայաժողովը Լեհութիւնը կազմակերպուի, իր դերը ըմբռնէ եւ գործել սկսի։ Պիոս Թ. ին կոչ մը ուղեց խնդրելով որ նկեղեցիներ զուխը անցնի այդ պաշտարին որուն զինուորները պիտի ըլլային Լեհներ, եւ նոր խաչակրութիւն մը յարուցանէ Բոնուսթիւններուն եւ Գահե-րունդէմ. իր այս գաղափարները Ծրարասայի մէջ մեծ խանդավառութիւն առաջ բերին, եւ Լամբըն, հետեւողութեամբ Լեհ Ուլիսասուրհերու Գորին, գրեց իր Հաւասացեալի մը խօսքեր եւ ազատական կաթոլիկութեան մը դրօշակը պարզեց, Բնականաբար Պապութիւնը, որ կրօնական Ջարութիւն մըն է, չէր կրնար կատարել զորը զոր Միջքեիվին կ'առաջա-րկեր, եւ բանաստեղծը տեսաւ որ պէտք էր մի-այնակ գործել, Հռոմի մէջ կազմակերպեց լեհական լեզգոններ, որ Աւստրիոյ դէմ իտա-լիոյ մղած պայքարներուն մէջ հերոսական մասնակցութիւն մը ունեցաւ։ Իր կեանքին վերջերը, Միջքեիվին Պոլսո գնաց, ուր կը զբաղէր լեհական մեծ լեզգոն մը պատրաստելու, Ռուսիոյ դէմ ապաղայ պատերազմներու համար. բայց մահը վրայ եկաւ, ու իր ծրագիրը անսկարտ մնաց։

Միջքեիվին, Շորէնին հետ, կը ներկայացնէ մեծ ազդէ մը հողգիտութեամբ, ու ոչ մէկ հողգիտաբ-այնքան գեղեցիկ եղած է որքան Բոլոնիայինը։ Սիրալի արեւի-մուտք մը եղաւ ան, արեւնով, ոսկիով ու կրակով մեծահարուստ. անոր ցուլերը բովանդակ ներառային վայր երկնցան ու գեղեցկութիւն բերին սրտերուն, կորովը աւելցուցին երազներուն, թափութիւն տուին պայքարներուն, Շորէն հնչեցուց գերագոյն Միլամայթութիւնը, մահամեծ գիւսազ-նի աշուական ու խորխտ մելամաղ-ձութիւնը։ Միջքեիվին երգէր Նոգին Նութին շղթայուած, եւ աւելի գեղեցիկ, աւելի խորխտ, աւելի հզոր ու ամենի որովհետեւ շղթայուած ու դժբաղդ։ Եւ այդ հողգիտաբ-ը շնչաւ գեղեցիկ եղաւ որ մահը արգելեց. քաղաքական Լեհաստանը ոչ եւս է, բայց Լեհութիւնը մնաց, այդ գեղեցկութեանը

չնորիւ. զոր արտադրեց Հանճարին ու Դժբաղ-դութեան զուգաւորութիւն. հակառակ ամէն հալածանքի, հակառակ արմատական ջնջման բոլոր ճիգերուն, Լեհութիւնը ինքզինքը կը պահէ անխախտ, եւ եղած է, ինչպէս Միջքեի-վին կ'երազէր, ազատագրութեան ուժ մը ընդդէմ ձարական դրութեան, գլխաւորներէն մին այն յեղափոխական տարրերուն որոնք առաւ բռնութեան հիմերը կը կրծեն ու կը մա-չեցնեն։

Այդ տարրերէն մէկը, եւ ամենէն կարեւորը, այսօր նոյն ինքն առաւ երիտասարդութիւնն է, Բուշնին, որ անշուշտ ստիպւածը գրած էր Բոլոնիոյ պատաստութեան առթիւ յօրինած անպիտան քերթուածը, հիմա ինքզինքը բացարձակապէս անկարող պիտի զգար զայն գրելու, Ռուս միտքը հեռու է այսօր ըլլալէ ինչ որ էր Բուշնին օրով։ Եւ արդէն անխա-ռութիւն մը պիտի ըլլար պաւ ցեղին երկու ճիւղերուն իբրեւ լիակատար ներկայացողիչ-ները համարիլ Բուշնին ու Միջքեիվին։ Միջքեիվին իր ժողովրդին հանճարին բարձ-րագոյն արտայայտութիւնը եղաւ. Բուշնին առաւական գիտակցութիւնն է որ նոր կ'ար-թընայ, ծանրածանր շղթաներու տակ կապ-կապուած, ամէն քայլին բիրտ պատերու բաղ-խելով որ անոր թոքիցը կ'առեցնեն, առիպուած կ'երկու այնպիսի աղբեցութիւնները որ գրեցը ոչ միայն կը սեղմեն այլ նոյն իսկ կը չարափո-խեն, Բուշնին մեծ աթմանքը այդ դժոխանէ պայմաններուն մէջ ազատասէր հոգիի մը զըս-պուած ծարաւը զգացուցած ըլլալն է, եւ իր գոր-ծովը որ ուրախագիծ էր ու հրաւէր մըն է ծնունդ առաւ ըլլալը բուն առաւական աղատ մտքին. իր զգասկներն են կոկոլ, Տասթալիվսքի, Թուրկինսքի, Թայստայ, եւ այդ գրագէտնե-րէն աւելի հակախառակարական, հակապաշտո-նական, ազատամտ ու ըմբոստ գրագէտներ ու եւ ազդէ մէջ կարելի չէ գտնել. նոյն իսկց այն ստեղծութիւնը զոր ատորքը ցուցուցին Բոնութեան դէմ՝ իր ամէն ձեւերով, այն գուլթը զոր յայտնեցին ճգնաժամին ու դժբաղդին, այն-պիսի բուռն անկեղծութիւն մը, այնպիսի անար-կու խորութիւն մը ունի, ինչպէս թրեւս դեռ չէր տեսնուած ոչ մէկ գրագէտի թով։ Միջքեիվ-ին իրմացը հանելու համար, առաւ ժողովուրդը Տասթալիվսքին ունի. ան է իր ճշմարիտ մեծ բանաստեղծը։ Եւ տարակույս չկայ որ Տասթա-լիվսքի աւելի ընդարձակ, աւելի մեծ, աւելի «մարդկային» է քան Միջքեիվինը։ Միջքեիվին հին մարդկութեան կը կապուի մտքովը։ Տաս-թալիվսքի մարդկային նորագոյն ուղեղին ու նորագոյն զգեստը թարգմանն է. Միջքեի-վին կ'երգէ ջախջախուած ժողովուրդի մը ցաւը, եւ իր երգը մասնաւոր, անհատական շեշտ մը ունի։ Տասթալիվսքի, թէպէտ կը նկա-րագրէ միայն առաւական կեանքը, կ'արտա-յայտէ ամբողջ մարդկութեան տառապանքը՝ բռնութեան, աղիւսութեան, նախապաշտա-

մանց, պատերու, կեանքին ընկերական օւրաշաքի մարտիկներու զարգացման շնորհիւ տակ. Միջքերիվիչ ինչ մըն է, եւ իբրեւ այն շահեկան. ճառագայտի մարտիկ մըն է, որուն մէջ մտնի ազգի եւ ամէն վիճակի մարտիկ եզրայր մը պիտի գտնեն. Միջքերիվիչ, հաստիքան ուսումնաւոր, կրօնը եզրայր կը տեսնէր Ազատութեան, ու կը կարծէր Կրօնաւոր միայն կրթնելով յաղթական զարթոնքը Ազատութեան դատը. Տաթագայտիքի, թուրքի կենտրոն, ու թուրքուս նոր զարգացմանը, մինչեւ Պաշտօնի ու Բարոյութեան անխնայականները, (այս ի թաղութիւն որ Միջքերիվիչի գրութեանը զարգացման միտքը կ'ապաւնէր, տապալիւթեան նոր զարթոնք մը հանդիսացաւ) աւելի ճիշդ տեսան, աւելի հաստատարիմ եղան զարուստ ոգիին, Կրօնը ու Բարոյութեանը նոյնացուցին ու Ազատութեան յաղթանակը ցուցադրին զազգայական, կրօնական, բարոյական, ընկերական բոլորակալ չին կարգուսարքին տապալմանը մէջ, եւ ռուս ժողովուրդը, որ ամենէն վայրագ ճանապարհին մէջ լինէր արտադրած է, առաւ միանգամայն ամենէն անկախակող ու բռն յեղափոխականները. Այդ ժողովուրդը անտարակալեցի կերպով կոչուած է մարդկութեան ընդհանուր ազատարարութեան գործին մէջ ու մենակարեւոր գիւր մը կատարել. ան պիտի «գործէ» ինչ որ իր մեծ բանաստեղծը, Տաթագայտիքին «Երազեց» ու «զգաց» — Բայց Միջքերիվիչ, իր մարտիրոսի արհեստագաւովը, իր գէմբին մեծ տոգունութեամբը որ հրեշտակներուն դաշուկը կը չլինցնէ, այն ամբողջ գերերկրաւոր շողջողումով որ կը ծագի իր գործին գեղնած էջերէն, ունի գեղեցիկութեան մը մասնաւորացնել լիցողովը, մեր դարուն տեղացու եռուցեամբը մէջ իր երկայն սպիտակ հանձնարով մինաւորիկ կանգուն, վաղնջական, եղբրական ու եղական, ինչպէս մարգարէ մը անցեալէն արթնցած, ինչպէս գերեզմանէն ցառած ուրուական մը:

ԱՐՏԱՆ ԶՈՊԱՆԵԱՆ

ՄԻՋՔԵՐԻՎԻՉ

1798—1855

—o—

Լեւոնտան այս տարի կը րօնէ եւրիպաւական իր սեծագոյն բանաստեղծին, անոր զոր իր ազգային բանաստեղծը կը նշանակէ, Առաջ Միջքերիվիչին և Երկու միջառակարան կանգնուեցան ի պատիւ անոր, մէկը՝ Բարձրակա, միւսը՝ Վարդուկան:

Միջքերիվիչ ծնած էր, 1798 զեկտեմբեր 23-ին, Լիթւանիոյ Նովոկրոտեւ գաւառին Զառցիս լազարը, այդ լեւականը եւ անտառներու երկրին մէջ որուն մեծացուց եւ նկարագրող գաղափարականները խորին ազգայնութեան մը գործեցին իր դատանեկան երեւակայութեանը վրայ, եւ որուն հաստատարութեան ու հրեշտակները իր գործերուն մեծ մասին մէջ կը ցոյանան իր հայրը, լեւական փառք ազնուականութեան, փաստաբանի պաշտան կը վարէր. երեսնամարդ հաստակին մէջ յարաբերութեան նմանաւ այդ թաղի միտքողներու եւ ինտեստաներու ընկերութեան նման, զոր այնքան գաւառայի կերպով նկարագրած է իր Գառն Բաքիւնին մէջ լեւական էջերուն մէջ:

Յոյ գարնայ խոփանեցաւ, ուրուականներու, լեւոնտայիկերու պատմութիւններով օքսթանցաւ, Հաստատար անոնց ինչպէս ամեն ազգայն կը հաստատար, բայց իր հաստատար անորման կանէն աւելի տեսեց, երազներու, վաճառութեան, բարի ու չար երեւոյթաներու զառք փառք մինչեւ մեր իր միտքը նայածից. ճարտարական անհատականութեան ջոյք, որ այնքան մեծ խոփանք գրուած է, իր մեր տեսնելը, ինչպէս ունեցաւ տեսակ մը նեխածո միտքականութեան արմէ չկրցաւ գերծանել, Լեւոնտայիկան համար իր գործին մէջ լեւական տեսքը, անհրաժեշտ է Միջքերիվիչին հաստատարութեանը ուսումնասիրել, ինչպէս մեր պարթեւ գեղեցիկներուն մօտ մը կը տեսնենք, Եւրոպայի միտքողներուն այդ հաստատար շատ ընկալի կերպով կը զառքարուէր խոփանաւ կարծիքովութեան մը նման: Միջքերիվիչ իր մօրին մասնաւորապէս էր Աստուածածնին համար անկեղծ բարեպաշտութեան մը. ան իր գեղեցիկ ազգայնութեան իր ժամկետներուն տարօրէն շրջանին. ան է մուսան զոր կ'ոգէ իր Պարսն Թաղեանի սփրիքը:

Յիշատիկ կ'ըն, որ կը համարուարեալ դաշնու գնեւթովան, որ Եւրոպա Յիշատիկ գրած վրայ կը հաստատարուի, դուր ու Նովոկրոտեւի գեղեցիկ եւ տաք հաստատար ժողովուրդը կը պաշտպանէ, անորմէ ազգայնութեան՝ դուր հրաշքով առողջութեան ինքն գարնանցիկ իր արտադրութեան մարդիկ զու ծառայութեանը ներքին, ու կիսամեծ աշք լազար, և նոյն օրն իւր ուղիքով կը ցաւ զու սրբաբանիք սեծ երթալ շնորհակալ ըլլալ Աստուծոյ՝ կանգն ինքն պարզեւուն համար Արարեալ աշ Ժող մեր հայրենիքին պիտի գարնանք... Տա՛ր իմ ցառած հայրն գեղ է անտառային այն ըլլալիքը, գեղ է կանաչազգե մարգարեաները որ հեռուն կապուած լինեմենք վերեւ կը տարածուին...

Այս բարեպաշտութեան հետքը Միջքերիվիչի թերթաւորներին շատերուն մէջ կը շարունակէ երեւան. Միջքերիվիչ ամէն բանէ առաջ կրօնական պարագներ կատարող կաթոլիկ մը եղաւ, Այն թուականին ուր իր կեանքը կը սկսէր, Լեւոնը չէին ուղիք երեւանայի թերթներ լուծն ապա մնալ իրեն վերջնական թրոգութեան մը նկարագրելու համարեալով, Յուսացած էին թէ Գրադապական յեղափոխութեանը, որ